

1800-tallets antisemittiske oppfatninger

Full sprekk i holocaust-utvalg

Det er full sprekk i utvalget som har gransket de økonomiske sider ved jødeutryddelsene i Norge.

Berit Reisel Oluf Skarpnes

HALVOR HEGTUN

De to som ble oppnevnt etter forslag fra de mosaiske trossamfunn har avlevert sin egen separate innstilling - i klar mistillit til flertallet under ledelse av fylkesmann Oluf Skarpnes.

Den offentlige utredningen som mandag skal overleveres til Justisdepartementet - om hva som egentlig hendte med de jødiske formuene som ble beslaglagt i Norge under krigen - er endt opp som to fullstendig separate utredninger med sprikende konklusjoner.

Utvalgsmedlemmene som opptrer i forståelse med de to mosaiske trossamfunn i Oslo og Trondheim, psykolog Berit Reisel og historikeren Bjarte Bruland, har følt seg tvunget til å levere en drøye åtti siders dissens på generell og prinsipiell basis.

«Mindretallet mener at de nazistiske overgrep og de systematiske antisemittiske holdninger under okkupasjonen har voldt skader av større omfang enn det er blitt tatt hensyn til i flertallets innstilling», skriver de to.

Motsetningene i utvalget har vært så dype at mindretallet ikke engang finner grunnlag for å kommentere enkeltheter i innstillingen som er levert av flertallet. Og vice versa: «Flertallet har merket seg at mindretallet har en annen oppfatning av mange forhold i saken. Både av tidsmessige og andre grunner finner flertallet å ville avstå fra å kommentere deres utredning.»

110 millioner

Utvalgsleder Oluf Skarpnes anbefaler staten å utbetale 110 millioner kroner i form av billighetserstatninger og/eller støtte til jødiske institusjoner. Fire andre utvalgsmedlemmer, som omta-

brytelse deportasjonen og jødeutryddelsen var. Flertallsinnstillingen hindrer også at Norge får tatt det nødvendige historiske og moralske oppgjør», skriver Solheim.

Utvalgsleder Skarpnes er foreløpig taus.

- Vi skal presentere innstillingen 23. juni. Før den tid sier jeg ingenting, sier Skarpnes til Aftenposten.

«Fakta på bordet»

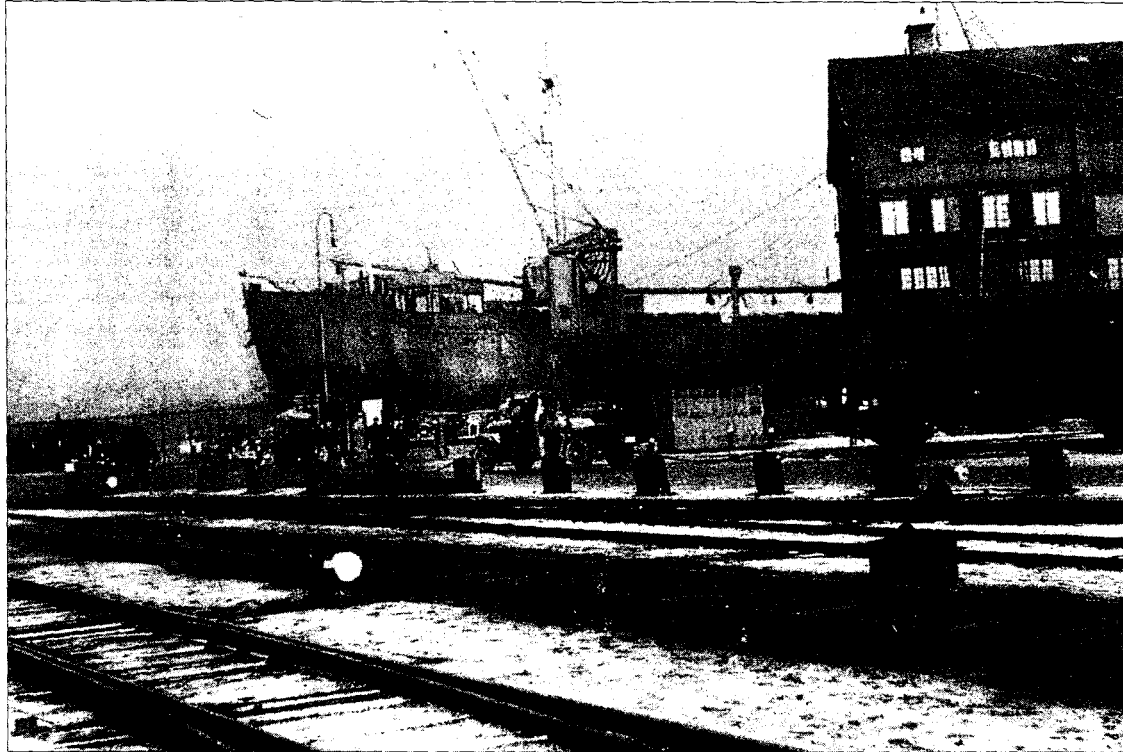
- Vi vil ha alle fakta på bordet, sa statsminister Thorbjørn Jagland da han talte til Den jødiske verdenskongress i Oslo i fjor høst.

Verdenskongressen hadde lagt møtet sitt til Oslo i takknemlighet over at Norge, som det første land i Europa, hadde nedsett et offentlig utvalg som skulle utrede hva som egentlig hadde skjedd med de jødiske formuene som ble beslaglagt under krigen.

En delt innstilling med sprikende konklusjoner er det siste myndighetene har ønsket seg, etter at utvalget har kommet sammen til hyppige møter i Riksarkivets lokaler på Sognavann det siste året.

- Fra departementets side er vi opptatt av å finne de riktige svarene i denne saken, samtidig som de berørte partene må føle at de har vært med i prosessen. Vi vil ikke sette i gang et arbeide som det kan bli reist nye spørsmål ved om ti eller tyve år, sa ekspedisjonssjef Per-Arne Skogstad til Aftenposten i januar i fjor.

Nå kommer spørsmålene til å stå i kø fra første dag, i Norge så vel som i utlandet. NOU-rapporten er under oversettelse til til engelsk etter stor pågang av henvendelser fra utenlandske ambassader og jødiske organisasjo-

DEPORTASJON: Oslo havn, 26. november 1942. Skipet «Donau» går fra kai med 530 norske jøder som skal til utryddelsesleirene.

Foto: GEORG W. FOSSUM

- Forferdelig skuffet

- Jeg er forferdelig skuffet og lei meg, sier tidligere stortingspresident Jo Benkow etter å ha lest Skarpnes-utvalgets delte innstilling.

HALVOR HEGTUN
JAN TOMAS ESPEDAL (foto)

Benkow føler behov for å poengtere at utvalgsarbeidet ikke er resultat av noe jødisk norsk initiativ i saken.

-Det er norske myndigheter som har ønsket seg denne utredningen. Det er det viktig å være klar over. Når jeg nå er kjent

Han er også helt på det rene med at synet på forsikringer og erstatninger har endret seg radikalt siden de tidligere etterkrigsår og at tidligere storting gikk til avkortninger i ytelsene i en tid som økonomisk og på andre måter var annerledes.

- Men dette er jo ikke til hinder for at man kan rette opp i dag, sier Benkow. I likhet med praktisk talt hele det jødiske miljø i Norge mener han at eventuelle oppreisningsbeløp må gå til jødiske institusjoner.

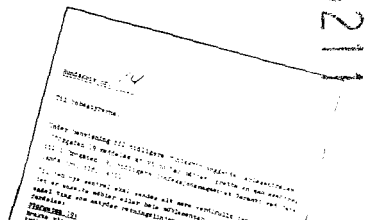
- For mange av oss, også for meg, er det pinlig å skulle fremstå som folk som insisterer på en økonomisk erstatning. Det er så lett å stemple og fremstille den folkegruppen jeg tilhører som en gruppe som alltid er opptatt av

Fakta

Utvalget

- Skarpnes-utvalget har hatt følgende medlemmer: Fylkesmann i Vest-Agder, Oluf Skarpnes, professor i jus, Thor Falkanger, professor i historie, Ole Kristian Grimnes, sorenskriver Guri Sunde, arkivar ved Riksarkivet, Eli Fure, psykolog Berit Reisel og cand. philol Bjarte Bruland.
- Utvalgets mandat har vært å kartlegge hva som skjedde med jødernes eiendeler i Norge under den annen verdenskrig, inklusive en beskrivelse om Quisling-regimets regelverk, fremgangsmåten ved beslagene, omfanget av beslagene og en vurdering av den faktiske og rettslige forskjellen mellom beslagene av jødernes eiendeler i Norge og de beslag Quisling-regimet foretok i eiendeler tilhørende andre nordmenn.
- Utvalget har også fått i oppdrag å kartlegge hvordan og i hvilket omfang verdier/eiendeler ble tilbakeført etter krigen. De viktigste institusjonene i denne prosessen var Tilbakeføringskontoret for beslaglagte eiendommer, Riksskadetrygden og Justisdepartementets oppgjørsavdeling.
- Den jødiske gruppen besto i 1941/42, før flukt og deportasjoner, av 2173 personer. Gruppen representerte 962 husstander med hovedtyngden i Oslo og Trondheim. Samtlige husstander, bedrifter, institusjoner, religiøse og kulturelle sentra ble gjort om til konkursbo og likvidert som følge av «Lov av 26. oktober 1942 om inndragning av formue som tilhører jøder.»
- 767 av jødene i Norge ble deportert, hovedsakelig til utryddelsesleiren Auschwitz. 30 av disse overlevde. De øvrige jødene i Norge rømte landet.

Jødernes eiendeler skulle ikke bare konfiskeres, de skulle også lagres i «samlesentraler» og auksjoneres bort. Et av mange rundskriv lød slik:

le avstå fra å kommentere deres utredning.»

110 millioner til utvalgsledelsen norsk OKkupasjonshistorie 2014

Utvalgsleder Oluf Skarpnes anbefaler staten å utbetale 110 millioner kroner i form av billighetserstatninger og/eller støtte til jødiske institusjoner. Fire andre utvalgsmedlemmer, som omtales som «de resterende medlemmer av flertallet», ønsker ikke å ta stilling til om det skal betales noe, eventuelt hvor meget og til hvem.

Mindretallet, bestående av Reisel og Bruland, konstaterer at det ikke er mulig å tallfeste tapet for en minoritet som ble forsøkt utsløttet. Men resonnementet de anfører, peker mot et beløp som ligger flere hundre millioner kroner over de 110 millionene som utvalgsleder Skarpnes har landet på.

Solheim

I går sendte den tidligere SV-lederen Erik Solheim et brev til justisminister Gerd-Liv Valla, der han krever at mindretallets syn legges til grunn for det videre arbeidet med en eventuell stortingsmelding. «Utvalgets flertall har oppfattet sitt mandat som snevert skifteteknisk og revisormessig og bidrar dermed ikke til tilstrekkelig forståelse av den uhyggelige for-

ståelse i gang og arbeid som det kan bli reist nye spørsmål ved om ti eller tyve år, så eks-presidenssjef Per Arne Skog-

Nå kommer spørsmålene til å stå i kø fra første dag i Norge så vel som i utlandet. NOU-rapporten er under oversettelse til til engelsk etter stor pågang av henvendelser fra utenlandske ambassader og jødiske organisasjoner.

Alle juridiske foreldelsesfrister er gått ut for lengst. Restitusjon til de skadelidte kan bare komme etter en politisk vurdering i Regjering og Storting.

Tilfeldigheter

Hele prosessen startet etter et sett av tilfeldigheter. Historiestudenten Bjarte Bruland skrev en hovedoppgave ved universitetet i Bergen med tittelen «Forsøket på å tilintetgjøre de norske jødene». Det var et av de første forsøk som ble gjort på en systematisk analyse av beslagleggelsen og forsøkene på tilbakebetaling til overlevende og etterlatte etter krigen. Samtidig bragte Dagens Næringsliv en lengre artikkelserie om temaet etter arkivsøk i Riksarkivet. Den jødiske verdenskonferanse fattet interesse for det som kom frem. Det samme gjorde en rekke politikere i Norge.

MINDRETALL: Tidligere stortingspresident Jo Benkow tror at det politiske miljø vil lytte mest til mindretallet.

HALVOR HEGTUN JAN TOMAS ESPEDAL (foto)

Benkow følger behov for å poengtere at utvalgsarbeidet ikke er resultat av noe jødisk norsk initiativ i saken.

– Det er norske myndigheter som har ønsket seg denne utredningen. Det er det viktig å være klar over. Når jeg nå er kjent med resultatet, er jeg forferdelig skuffet og lei meg over et flertall som har vist at de er helt uten forståelse for at det dreier seg om følgene av den mest uhyrlige og omfattende krigsforbrytelse som fant sted i Norge under krigen.

Benkow, som selv var blant dem som ble invitert til å snakke med Skarpnes-utvalget, setter sin lit til det politiske miljø i Stortinget og Regjeringen.

Stoler på politikerne

– Jeg følger meg overbevist om at hele det politiske miljø, fra Fremskrittspartiet til SV, vil legge mindretallets innstilling til grunn for sin vurdering. Personlig er jeg ikke spesielt opptatt av de forslag til pengebeløp som er tatt opp. For meg er det viktigere hvilke begrunnelser de to fraksjoner anfører, sier han.

Benkow sier at han ikke er ute etter å stemple noen av de norske embedsmenn eller etater som ble tvunget til å handle på ordre av okkupasjonsmyndighetene.

– Men dette er jo ikke til hinder for at man kan rette opp i dag, sier Benkow. – Det med praktisk tatt hele det jødiske miljø i Norge mener han at eventuelle oppreisningsbeløp må gå til jødiske institusjoner.

– For mange av oss, også for meg, er det pinlig å skulle fremstå som folk som insisterer på en økonomisk erstatning. Det er så lett å stemple og fremstille den folkegruppen jeg tilhører som en gruppe som alltid er opptatt av penger.

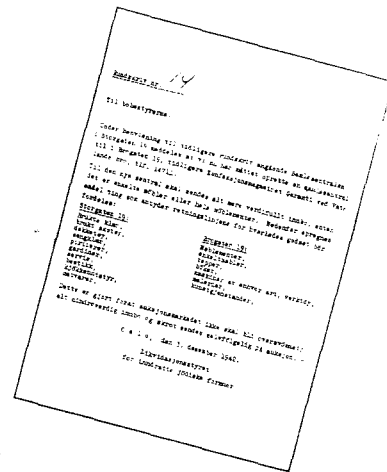
– Beklagelig

Kristelig Folkepartiet Kjell Magne Bondevik er også blant dem som har vært i møte med Skarpnes-utvalget.

– Det er sterkt beklagelig at Skarpnes-utvalget ikke har klart å samle seg om en felles innstilling. Det ville ha gjort det lettere å håndtere en ømfintlig sak som denne, sier han.

Bondevik sier at både flertallet og mindretallet er inne på de historiske og moralske aspekter ved saken, men at flertallet er «litt for teknisk-økonomisk» i sine konklusjoner. Regjeringen må også se hen til mindretallets innstilling, sier han.

– Etter mitt syn er ikke denne saken først og fremst et spørsmål om penger, men om å ta et oppgjør med et svart kapittel av Norges-historien, sier Bondevik. Han regner det for mest naturlig å yte et betydelig kollektivt beløp til jødiske institusjoner i Norge.

Rundskriv nr. 14

Til bobestyrerne.

Under henvisning til tidligere rundskriv angående Samlesentralen i Storgaten 19 meddeles at vi nu har måttet opprette en samlesentral til i Brogaten 19, tidligere Konfeksjonsmagasinet Garanti ved Vaterlands bro, tlf. 14711.

Til den nye sentral skal sendes alt mere verdifullt innbo, enten det er enkelte møbler eller hele møblemener. Nedenfor oppregnes endel ting som antyder retningslinjene for hvorledes godset bør fordeles:

Storgaten 19:

Brukte klær,brukt skotøy, dekketøy, sengeklær, partierer, gardiner, servis, bestikk, kjøkkenutstyr, matvarer.

Brogaten 19:

Møblemener, enkeltmøbler, tepper, bøker, maskiner av enhver art, verktøy, malerier, kunstgjenstander,

Dette er gjort for at auksjonsmarkedet ikke skal bli oversvømmet; alt mindreverdig innbo og skrot sendes selvfølgelig på auksjon.

Oslo, den 3. desember 1942. Likvidasjonsstyret for inndrattede jødiske formuer

” Flertallsinnstillingen hindrer også at Norge får tatt det nødvendige historiske og moralske oppgjør ”

ERIK SOLHEIM, (sv)

Tre modeller

Et «flertall innen flertallet», bestående av Falkanger, Grimnes, Fure og Sunde, skisserer tre modeller for hvordan jødernes tap kan tenkes dekket.

● Full utbetaling av 110 millioner kroner, den antatte differanse mellom det som ble beslaglagt under krigen, og det som ble tilbakeført etter krigen. «Modellen innebærer en positiv diskriminering av jødene i forhold til ikke-jødiske nordmenn.» heter det i teksten.

● Erstatning for tap som jødene led, «og som var spesielle for dem», på grunn av etterkrigstidens regler for tilbakeføring og erstatning.

Anslagene her må bli «enda løsere og mer omtrentlige», mener utvalgsmedlemmene. Men etter denne modellen diskrimineres ikke de ikke-jødiske nordmenn.

● Man kan se bort fra mer eller mindre kvantifiserbare tap, og i stedet peke på at jødene som gruppe var mer utsatt og hadde større tap enn noen annen gruppe i det norske samfunn: «En erkjennelse i dag må først og fremst bli av moralsk og symbolsk art. Men den kan i tillegg gis uttrykk i et pengebeløp, en erkjentighetssum som kommer jødene i Norge til gode.»

Overlevende jøder fikk kraftige kutt i krigsskadetrygden. Det ble begrunnet med at de ikke skulle samle seg formuer som de ellers – «under normale omstendigheter» – kunne ha kommet seg til.

Institusjonene for tilbakeføring og erstatning etter krigen gjorde i prinsippet ingen forskjell i behandlingen av jøder og ikke-jøder. Men Berit Reisel og Bjarte Bruland dokumenterer hvordan denne tilsynelatende likebehandling fikk sterkt uheldige konsekvenser for den jødiske gruppen, blant annet på grunn av det som lakonisk omtales som «den spesielle dødsfallsrekkefølgen». Ikke minst kom jødene, etter mindretallets vurdering, dårlig ut i beregningen av krigsskadetrygd.

En av de 28 norske jødene som kom hjem fra Auschwitz,

mottok et brev fra trygdeetaten med forklaring på hvorfor krigsskadetrygden for ham selv og en niece måtte avkortes til bare to åttendedeler av det registrerte skadebeløpet: De to var eneste livsarvinger til en familie som hadde bestått av foreldre og åtte barn.

To åttendedeler

«Man må se det slik at gjenlevende XX og YY, på grunn av krigsskaden og den uylkelige dødsfallsrekkefølge er blitt arvinger til langt større arvelodder enn de under normal fredstid ville være blitt til del. For at derfor trygdens erstatninger ikke skal kunne føre til fortjeneste, er det derfor naturlig å redusere erstatningen for dødsboene i noen grad.»

En annen av de norske jødene, som mistet hele sin familie i utryddelsesleirene, fikk tilsvarende begrunnelse for den kraftig nedsatte krigsskadetrygden: «Når en mann mister foreldre og 4 søsken på en gang, så er det klart at det er nettopp

denne unaturlige dødsfallsrekkefølge som forårsaker at skadelidte blir arving til verdier han ellers under normale forhold aldri ville fått kontakt med.»

Mindretallet øyner «konturene av interessekonflikt mellom de grunnleggende holdninger fra myndighetenes side i det opprydnings- og gjenreisningsarbeide som fulgte etter krigen, og de jødiske erstatningsinteresser». Erstatninger ble gitt med utjevning og gjenreisning for øyet. De jødiske familier som hadde tapt mest, fikk prosentvis minst tilbake.

«Grundig arbeid»

Jødene kom også, etter mindretallets mening, «særlig dårlig ut» av «Wiedergutmachung»-erstatningene som den vesttyske stat på begynnelsen av 1960-tallet utbetalte til en rekke europeiske land som var blitt påført lidelser under okkupasjonsstiden. Regelverket var utformet for Tysklands-fangene i alminnelighet, og fanget

ikke opp jødernes spesielle situasjon.

Også flertallet i Skarpnes-utvalget mener at den ensartede behandlingen av jøder og ikke-jøder i etterkrigsoppgjøret hadde sider som slo ut i jødernes disfavør. De fleste av årsakene til dette «kan føres tilbake til det overordnede faktum at så mange jødiske familier ble helt eller nesten helt utsløttet på en måte som ikke finner noen parallell hos ikke-jødiske nordmenn», skriver flertallet.

Men forøvrig trekker konklusjonene i en helt annen retning enn i Bruland og Reisels rapport: «Det er flertallets oppfatning at det ble utført et godt og grundig tilbakeførings- og erstatningsoppgjør etter krigen. Men det norske samfunn var økonomisk ribbet, samtidig som det sto overfor enorme utgifter til gjenreisning av landet. Derfor var f.eks. Krigsskadetrygdens regelverk utformet slik at det hadde en sosial profil, noe som blant annet innebar at skadelidte med god økonomi fikk redusert erstatning.»